

УДК 327:351.746.1](44)

Людмила Чекаленко

БЕЗПЕКОВА ПОЛІТИКА ФРАНЦУЗЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

У статті авторка аналізує політику безпеки Французької Республіки на сучасному етапі у контексті новітніх концепцій національної безпеки. Висвітлюються французька стратегічна доктрина, місце України як держави-партнера у безпековій політиці Франції, позиції французьких президентів щодо зазначеної проблеми.

Ключові слова: Французька Республіка, національна політика безпеки, євроцентризм, атлантизм, ядерне питання, ЄС, НАТО.

Політика безпеки Французької Республіки у недалекому історичному минулому і у сьогоденні була і є доволі різноплановою та різнонаповненою, однак основним її стрижнем є дотримання і захист прав людини, протистояння війні та насильству, що уособлювало у недалекому минулому німецький чинник.

Оскільки Франція творила політику об'єднаної Європи, стояла у витоків і сама була джерелом розвитку європейської спільноти, можна стверджувати: безпекова політика Франції – це безпекова політика Європи без кордонів, Європи епохи зародження і становлення Європейського Союзу, який став французьким дітищем, втіленим у життя.

Франція є однією з держав-членів ЄС з найрозвиненою національною культурою стратегії безпеки.

Значимо, що з позицій сучасних концепцій безпеки і відповідної термінології, безпекова складова трактується як набагато ширша субстанція, ніж тільки оборонна і військова. До неї відносять практично всі сфери міжнародного буття, де існують різнопланові загрози. Згадаємо лише деякі з них: енергетичні та екологічні проблеми, комп'ютерний тероризм, соціальні негаразди, а серед сучасних проблем додається ще й піратство. Цей перелік загроз можна значно розширити. У нашому варіанті пропонуємо дотримуватися термінології і понятійного апарату, що увійшов у повсякденну практику європейської спільноти.

Політика безпеки Французької Республіки тісно пов'язана як із зовнішньою політикою самої Франції, так і з безпековою складовою політики Європейського Союзу. Два блоки означених питань переплелися між собою і доповнюють одне одного. Безпекова політика Франції диктувала становлення політики безпеки ЄС, і навпаки: політика Євросоюзу часто задавала тон зовнішньополітичним рішенням французького керівництва. У такому тандемі розвивалася і міцніла своєрідна, неповторна, не запозичена політика П'ятої Республіки.

Оскільки тема нашого дослідження – безпекова політика Французької Республіки, вважаємо за логічне розглянути її у двох площинах. Перша – політика безпеки самої Франції, оскільки ці питання у французькому варіанті є настільки нестандартними і оригінальними, водночас українському читачеві практично не відомими.

Другий комплекс питань – безпекова діяльність країни в межах Європейського Союзу, тому що саме Франція перебувала у витоків становлення безпеки ЄС і саме Франція сьогодні відіграє першість у розвитку зовнішньої політики, політики безпеки і оборони Євросоюзу.

Відповідно до французької традиції зовнішньополітичні пріоритети Франції лежать у трьох сферах: європейська спільнота, “зона глобальної відповідальності” – підмандатні території у Середземномор’ї і Африці, а також держави, що визначають світовий розвиток. З огляду на зазначене формується і зовнішньополітична безпекова стратегія Французької Республіки. Безперечно, події двох світових воєн зіграли ключову роль у виробленні відповідних поглядів на власну і міжнародну безпеку держави. Трагічна поразка у Другій світовій війні похитнула французький пацифізм, обмежила незалежність зовнішньополітичних рішень, продемонструвала неспроможність Франції посісти перше місце в Європі у протистоянні фашистській Німеччині. Водночас, гіркий досвід поразок виробив своєрідний підхід до майбутнього розвитку.

Суть зовнішньої політики Франції полягає у довготерміновому континуїтеті (англ. *continuity* – неперервність), тобто традиційній тягlostі від давнини до сьогодення, що спирається на традиційність, закономірність і об’єктивність. Творці французької зовнішньої політики упродовж її історії прагнули величчя своїй країні. І сьогодні ця ідея є складовою національної політичної культури. Виправданням глобалізму Франції служить також її статус постійного члена РБ ООН і могутній власний ядерний потенціал.

Французькі національні традиції щодо національної безпеки збігаються з американськими в частині, що стосується їх ідеологічного забарвлення. Останнє пояснюється традиційною історико-літературною культурою французької дипломатії: на зовнішньополітичній службі у свій час перебували відомі письменники – Руссо, Вольтер, Шатобріан, Стендаль та ін., а також глибокими революційними традиціями країни. Оскільки національні традиції перебувають у прямій залежності від політичної культури, концепція національної безпеки Франції, фактично, визначається ідеологічними настановами національної доктрини.

Серед національних особливостей формування політики національної безпеки можна відзначити такі. У Франції існує стійке, загальне розуміння того, що країна є могутньою світовою державою. У цьому і полягає голлістська традиція, сформульована Шарлем де Голлем: “Франція лише в тому випадку є справжньою Францією, якщо вона перебуває на перших позиціях”. Витоки цієї традиції лежать у “націонал-кольбертизм”*, за ім’ям державного діяча епохи абсолютизму Ж. Кольбера – послідовного прихильника централізованої держави, який проголосив культ верховного авторитету, всевладдя держави та недопущення заповідання їй будь-якої шкоди. Політику кольбертизму покладено в основу конституції П’ятої Республіки.

Особливою умовою, що вплинула на формування французької політики безпеки, була не обтяженість комплексом провини через своє колоніальне минуле (на відміну від деяких країн, наприклад, Японії). Цей фактор також додає Франції впевненості претендувати на глобальне місце у світі. Передусім це виявляється в прагненні відігравати роль посередника між провідними західними країнами і державами третього світу. Характерною рисою французької політики безпеки є також і те, що Франція, на відміну від США, ніколи не прагнула до одностороннього гегемонізму. Гарантування власної безпеки нею традиційно розглядається у спільній діяльності й за допомогою провідних держав в умовах багатополярного світу. Звідси і традиційне прагнення Франції до проведення гнучкої політики балансування, і відмова від будь-яких двосторонніх союзів на користь багатосторонніх. Складовою основою реалізації політики безпеки Франція також розглядає військові інструменти, що знаходять підтвердження у

*Економічна політика Ж. Кольбера – кольбертизм – одна з відгалужень меркантилізму.

тривалому відокремленні в питаннях національної оборони від НАТО та інших держав Європи, а також у проведенні власної ядерної політики.

У геополітичному плані Франція вважає себе не тільки континентальною і водночас морською державою, але і єдиною європейською країною з особливим геополітичним розташуванням (поза Іспанією), що одночасно виходить до Атлантики і Середземного моря. Таке географічне положення Французької Республіки вплинуло і на формування її геополітичної моделі.

Слід зазначити, що колоніальне минуле Франції не тільки приносило плюси, а й додавало мінусів щодо внутрішньої політичної нестабільності. Досить гострий характер у реалізації політики безпеки у 1950–1980 рр. набувала концептуальна боротьба навколо концепції тьєрмондизму* (третій світ) – зовнішньополітичного курсу Франції щодо країн третього світу.

Суть концепції полягає в оцінках ліворадикальних теоретиків визвольних рухів французьких колоній, як соціалістичної революції, а їх народів – як нових носіїв історичної місії вивільнення людства від експлуатації і гноблення. Водночас, розповсюджується і таке переконання, що в постколоніальних країнах існують найсприятливіші умови для соціалізму. Спираючись на такі погляди, соціалісти проголосили солідарність з національно-визвольними рухами – т. зв. “новий інтернаціоналізм”, як нову антиімперіалістичну концепцію солідарності гноблених класів у боротьбі проти експлуатації і нерівності. Однак після приходу до влади соціалістів (президентство Ж. д’Естена), політика Франції щодо країн третього світу стала швидко посуватися у бік прагматизму, віддзеркалюючи традиційний неокolonіалістський курс П’ятої Республіки [1; 2]. Однак для сучасної Франції тьєрмондизм означає необхідність постійної глобальної відповідальності за свої підмандатні та постколоніальні території та сприяння їхньому розвитку.

Європейський периметр, окреслений як один з важливих в політиці республіки, обґрунтовує необхідність участі Франції у формуванні регіонального порядку як в Середземномор’ї, Північній Африці, так і на Близькому Сході та прилеглих до нього акваторіях.

Євроцентризм визначає особливу важливість стану безпеки в Європі та участі в європейських справах, де Франція традиційно розглядає себе регіональним лідером, стримуючи при цьому європейські апетити США, Великої Британії (англосаксонська група), Німеччини, а у деяких випадках і Росії. Усі згадані вище концепції і теоретичні розробки покладені у законодавчу палітру французької держави.

Забезпечення національної безпеки Франції покладено на президента республіки, що визначено конституцією 1958 р., згідно з якою президент є гарантом національної незалежності, територіальної цілісності, дотримання угод і договорів Спільноти (ЄС), а також главою збройних сил. Президенту ж надані виняткові права, коли незалежність нації, цілісність її території або виконання міжнародних договорів опиняються під серйозною і безпосередньою загрозою. Роль президента була закріплена юридично і практично створенням т. зв. “Президентського сектора” політики безпеки і зовнішньої політики, тобто надання президенту виняткових повноважень, до яких віднесено питання зовнішньої політики, дипломатії, оборони, взаємодії з членами Спільноти.

З огляду на особливе, близьке до абсолютного, становище президента у сфері національної безпеки, величезного значення набула і його функція основного ідеолога її забезпечення. Саме національні доктрини та концепції, прийняті за

*Термін “тьєрмондизм” або “третій світ” був вперше застосований політологами Ж. Баландье і А. Сові. У подальшому так визначали зовнішньополітичний курс Франції щодо країн, які розвиваються.

основні напрями гарантування безпеки (вони, зазвичай, не мають характеру єдиного, цілісного документа), є тими рамками, які визначають поточні рішення і дають орієнтири на перспективу. При розробці програмних документів у сфері національної безпеки президент спирається на радників з канцелярії президента при Єлисейському палаці.

Участь інших ланок виконавчої влади в розробці питань національної безпеки значно скромніша. Проте прем'єр-міністр і уряд мають значні преференції в цьому питанні. Особливо слід згадати про підпорядкований прем'єр-міністру Генеральний секретаріат національної оборони, що відповідає за міжвідомчу координацію питань оборони, значення якого аналогічне до ролі Ради національної безпеки в США. Так, розпорядженням від 07.01.1957 р. у сферу оборони включено проблему війни, дипломатії, економіки, цивільної оборони, наукових і технічних досліджень. Генеральний секретаріат веде і власну аналітичну роботу.

Значну роль у формуванні національної доктрини і концепції національної безпеки Франції відіграє міністерство закордонних справ, у складі якого функціонує Центр аналізу та прогнозування, а також міністерство національної оборони і генеральний штаб, що відповідають за розробку національної військової доктрини.

Слід зазначити, що багато теоретиків національної безпеки з держапарату, що переходять на роботу у приватний сектор, часто продовжують свою теоретичну діяльність. У результаті формуються групи інтересів, що поєднують державні погляди і прагнення приватного бізнесу, а таке, своєю чергою, впливає на формування і коригування політики національної безпеки.

Роль політичних партій і представницьких органів влади у визначенні політики національної безпеки країни обмежена конституцією. Крім того, домінування виконавчої влади над законодавчою у Франції фактично зводить нанівець фактор міжпартійної боротьби при визначенні характеру концепції національної безпеки. Однак більшість партій Франції розробляють свої програми зовнішньої і оборонної політики, а також публікують документи з різних аспектів безпеки. При цьому наголошується фактична відсутність серйозних розбіжностей щодо політики національної безпеки між фракціями Національних зборів Франції, незалежно від гостроти поточного моменту і ступеня реальності зовнішніх загроз.

Біполярне протистояння протилежних блоків часів холодної війни диктувало своєрідну поведінку їх учасників. Чому Франція почала розвивати власний ядерний потенціал, а не задовольнилася американською ядерною парасолькою? Більшість дослідників причини такої поведінки Франції бачать у побоюванні й небажанні генерала Шарля де Голля бути втягнутим у можливий ядерний конфлікт СРСР – США. На нашу думку, це рішення скоріш за все було пов'язане з боротьбою з Великою Британією за лідерство в Європі. Опосередковано це підтверджують і негативні оцінки французьким керівництвом політики цієї країни, що була оснащена ядерними американськими боєголовками і отже залежна від ядерної стратегії США. І ще однією, чи не найважливішою причиною було намагання зробити Францію першою з перших не тільки в Європі, а й у світі. Ядерність Франції – окрема і цікава сторінка у становленні й розвитку цієї держави, яка самостійно створила свій міцний ядерний потенціал і пишається цим досягненням. Водночас, сама Франція здійснювала неадекватну вимогам світової безпеки ядерну політику, відмовившись у свій час приєднатися до міжнародних конвенцій про відмову випробування ядерної зброї у повітрі, на землі та під землею* [3; 4].

* Початок ядерності Франції було покладено у 1944 р. за часів Четвертої Республіки головою тимчасового уряду генералом Шарлем де Голлем, який затвердив законопроект про створення Комісаріату Атомної

Керівництво П'ятої Республіки, на чолі з де Голлем поза суто ідеологічних і стратегічних міркувань про безпеку і захист суверенітету Франції, розглядало ядерну зброю інструментом реалізації національних зовнішньополітичних цілей. Головними з них вважалися: вивільнення країни з-під опіки Вашингтона, здобуття самостійної позиції в НАТО, підвищення престижу Франції в Західній Європі. Французьку ядерну доктрину розробляли провідні військові теоретики, такі як генерали П. Галлуа, Л. Пуарьє і адмірал А. Сангінетті. Концептуальні положення національної безпекової доктрини під назвою “стримування слабким сильного” [5; 6] полягали в переконанні, що слабка у військовому порівнянні держава, яка володіє ядерним потенціалом, може шляхом погрози його застосування стримати сильного агресора від розв'язання війни або конфлікту. Ця концепція, як бачимо, актуальна й сьогодні.

У зовнішній площині французька доктрина мала яскраво виражену антирадянську спрямованість, а у внутрішньому вимірі – абсолютний пріоритет національних ядерних сил у військовому будівництві, що врешті-решт привело до незалежності Франції від потуги НАТО. Військово-політичне керівництво Франції визначило для своїх стратегічних ядерних сил основну мету – стримування війни. Як можливу форму застосування ядерних сил було обрано тактику завдання всіма наявними носіями масованого ядерного удару (концепція “все або нічого”) по об'єктах промислового потенціалу противника (концепція “удару по містах”). До кінця 1956 р. у Франції були сформовані всі необхідні структури для реалізації атомного військово-політичного проекту і прийнята відповідна державна програма на 1957–1961 рр., що передбачала безперебійне фінансування всіх теоретичних і практичних розробок. Просуванню атомного проекту Франції багато в чому сприяла, прийнята в 1958 р. нова Конституція, що істотно розширила права президента Французької Республіки. Ядерний потенціал став дітищем генерала де Голля – ярого прихильника ядерної незалежності Франції. 3 листопада 1959 р. у Центрі вищих військових досліджень де Голль заявив, що основна мета ядерної програми Франції полягає у створенні національних ударних сил на основі ядерної зброї, яка могла бути задіяна в будь-якій точці земної кулі. 13 лютого 1960 р. потужний вибух (60–70 кт) на полігоні Регган голосно сповістив про входження Французької Республіки до “атомного клубу”. У квітні й грудні того ж року в атмосфері були проведені ще два випробування ядерних бомб. Однак четвертий ядерний вибух відбувся 25 квітня 1961 р. з неповним циклом ділення, оскільки французька влада остерігалася ядерного тероризму з боку алжирських заколотників на чолі з генералом Шале.

Отже, політикою ядерності розв'язували завдання посилення впливу Франції на міжнародній арені в статусі великої світової держави. Найбільш вдало цим настановам сприяла концепція “пуризму”, що становила собою систему концептуальних поглядів та практичних рекомендацій, які наприкінці 1950-х рр. впроваджували ідею ядерного націоналізму (модель стримування через очищення). Винятковою рисою пуристів було прагнення відшукати таку формулу стримування, яка передбачала стримування слабшим сильнішого. Політика ядерного націоналізму призвела до виходу Франції з військової структури НАТО. Крайня відкинула американську стратегію “гнучкого реагування”, яка з 1962 р. стала офіційною доктриною Альянсу. Франція відмовилася також підписати “Пакт Нассау”, схвалений в грудні 1962 р. президентом США Дж. Кеннеді й прем'єр-міністром Великої Британії

Енергетики (КАЕ). До 50-рр. КАЕ під керівництвом знаного Ж. Кюрі здійснював мирні наукові розробки, однак вже в липні 1952 р., за “Законом Гайяра”, Франція прийняла перший п'ятирічний план розвитку атомної промисловості, на реалізацію якого було надано спочатку 40, а пізніше 100 млрд франків.

Г. Макмілланом. Суть цього документа полягала у дотриманні паритету Великої Британії і Франції у ядерній політиці НАТО і в поступовому інтегруванні ядерних сил цих країн до ядерних сил Сполучених Штатів під командуванням Альянсу.

Де Голль також вважав стратегічною помилкою політику протистояння НАТО і Варшавського договору, саме він запропонував створити єдину Європу від Атлантики до Уралу. Фактично позиція генерала дала поштовх процесові розрядки в Європі й світі, пошуку компромісу між двома антагоністичними таборами, обміну візитами на вищому рівні, підписанню перших міждержавних радянсько-французьких договорів про дружбу тощо. Така політика відповідно сприяла і спричинила утворення безпекової європейської організації з безпеки і співробітництва в Європі НБСЕ/ОБСЕ.

Важливим наслідком ядерності Франції став її вихід з-під американської залежності. Ще наприкінці 1950-х рр. американцям було заборонено мати на військових французьких базах ядерну зброю: у 1958 р. уряду США було відмовлено в наданні можливості розгорнути балістичні ракети середньої дальності на французькій території. З-під командування НАТО було виведено французький флот: спочатку в Середземному морі, а влітку 1963 р. – в Атлантиці. Тому вже на початку 1963 р. американсько-французькі суперечності в ядерній сфері набули вкрай гострого характеру. 31 березня 1966 р. був опублікований меморандум уряду Франції про вихід з військової організації НАТО.

Прийняті рішення було обґрунтовано теоретичними розробками ортодоксальних пуристів: доктрина Айєре та таємні директиви грудня 1967 – листопада 1968 рр. Центральною політичною концепцією доктрини Айєре стала відмова від орієнтації збройних сил Франції на окремого супротивника. Цей план дістав назву оборони по всіх азимутах. Шлях до реалізації цієї доктрини представник Генерального штабу республіки Ш. Айєре вбачав у здійсненні військової стратегії глобального стримування на основі власної термоядерної стратегічної зброї із світовим радіусом дії [7]. Доктрина була сприйнята світовою громадськістю як офіційне проголошення нового зовнішньополітичного курсу Франції на засадах військового озброєного нейтралітету.

Для Альянсу в умовах непрогнозованої в'єтнамської кампанії США рішення Парижа стало важким і несподіваним ударом. Усі керівні органи НАТО потрібно було терміново перебазувати в Брюссель. Саме відтоді й зародилася в Європі сумнозвісна “брюссельська бюрократія”, розміри якої допоможуть уявити наведені дані. До 1 квітня 1967 р. США евакуювали з Франції 29 баз із 33 тис. військовослужбовців. Французи з того часу брали участь лише в політичній діяльності НАТО.

У період президентства В. Ж. д'Естена основні принципи де-голлівської ядерної стратегії збереглися, однак окреслилися і перші кроки в еволюції зовнішньополітичного курсу країни, спрямовані на зближення з США і НАТО. Тепер вже керівництво Франції вважало, що ядерна зброя не може бути застосована як відповідь на будь-яку форму агресії, але тільки у випадку атомного нападу. За оцінками офіційних осіб до 1978 р. був досягнутий запланований рівень кількісного розвитку зброї ядерного стримування відповідно до принципу “достатності”. У результаті двадцятирічних зусиль всіх французьких урядів стратегічні ядерні сили Франції до 1983 р. містили 33 стратегічні бомбардувальники, 18 БРСД S-3 і п'ять ПЛАРБ з 80 балістичними ракетами M20. В арсеналах Франції був 131 ядерний заряд сумарною потужністю 103,9 Мт. Нагадаємо, що ударні атомні авіаносці є тільки у США і Франції. Ця вражаюча військова міць стала основою суверенітету і безпеки

Франції, всіма видами озброєння готової відстоювати свою територіальну цілісність.

Нова ядерна доктрина Франції – національна доктрина стратегічного ядерного стримування означає, що французькі боєголовки більше не спрямовані тільки на країни, що володіють ядерною зброєю. Тепер удару стратегічних сил може бути піддана будь-яка країна (ядерна або неядерна), яка загрожує національній безпеці чи стратегічним інтересам Франції. Зміни у французькій доктрині, що передбачає використання сил ядерного і термоядерного стримування, розроблялися з середини 1990-х рр. за президентства Франсуа Міттерана. Однак активне переосмислення завдань ядерного озброєння спостерігаємо з переобранням на президентську посаду Жака Ширака у 2002 р. Виступаючи перед експертами Міністерства оборони, Ж. Ширак говорив про небезпеку, яка загрожує Франції, і фактично попередив деякі країни, які намагаються створити свій власний ядерний потенціал, що “якщо ці держави приховують щодо нас ворожі наміри, то їх лідери повинні розуміти, що можуть піддатися страшному лихові”. Це була перша погроза з боку французів на адресу вороже налаштованих країн. Тепер французькі залишили за собою право не тільки на удар проти країни, звідки виходить терористична загроза. Париж готовий і до превентивних бомбардувань (причому точкових) місць виробництва зброї масового знищення і баз терористів. Для цього Франція вже має арсенал так званих мініатюрних атомних бомб. Крім того, французька доктрина ядерного стримування була орієнтована і проти Китаю. Військові аналітики уважно відстежують можливі загрози, які може становити для Франції та її інтересів бурхливий розвиток цієї азіатської держави.

2008 року президент Н. Саркозі, виступаючи перед дипломатичним корпусом, визначив п'ять зовнішньополітичних пріоритетів – складових безпеки свого президентства, а саме: зближення Франції з США і НАТО, нова політика на Близькому Сході на основі тісних відносин з Ізраїлем, зближення з Великою Британією, збалансовані відносини з Німеччиною, комерціалізація відносин з країнами Африки, а також захист прав людини, що є основним стрижнем зовнішньої політики Франції. Однак реальна зовнішня політика виявилася дещо іншою. За час президентського правління Н. Саркозі, який відрізнявся певною нестриманістю не тільки щодо французьких дипломатів, але й щодо зарубіжних, а також необережною поведінкою з партнерами, розгорілися гучні демарші в Алжирі, Індії і Туреччині, Сенегалі, Мексиці й Китаї.

Наступний уряд Франції намагався виправити ситуацію: розвиток відносин, зокрема з Китаєм, розглядав як пріоритетний напрям зовнішньої політики, намагаючись врегулювати двосторонні відносини з позицій стратегічного партнерства. Міністр закордонних справ Франції Лоран Фабіус, визначаючи особливу роль Китаю у світовій політиці, з огляду на важливу роль у світовому управлінні країн з новими сформованими ринками, окреслив три пріоритетних напрями розвитку французько-китайського партнерства (липень 2012 р.): уряди мають надавати сприяння у досягненні балансу торгово-економічних відносин, вживати конкретних кроків з активізації політичного партнерства і посилити гуманітарні контакти і зв'язки між народами [8]. Останнє, на наш погляд, є особливо важливим для обох країн, оскільки супроводжується наявністю значної китайської діаспори у Франції [9, с. 44–48]. До того ж, Франція і Китай мають опанувати новою сферою співробітництва в галузі захисту навколишнього середовища, урбанізації і поступального розвитку, поряд із зміцненням традиційної взаємодії в галузі ядерної енергетики і авіації тощо. Новий французький уряд пропонує Китаю відкритий реальний діалог на засадах поваги позицій одне одного, що дасть змогу поглибити взаєморозуміння і зміцнити взаємні інтереси. Становлення простору безпеки Європи, в якому визначальну

роль грає Франція, є багатовимірним і доволі складним явищем. Європейська система безпеки і співробітництва формується понад шістьдесят років, однак через низку проблемних питань і нових загроз кінцевої мети поки не досягнуто. Основною перешкодою на цьому шляху вбачаємо не розбіжність геополітичних інтересів активних учасників системи безпеки і не конкуренцію між ними, що іноді перетворювалася на пряме протистояння в реалізації зовнішньополітичних рішень, а, скоріше, недосконалість і неготовність європейських керівних органів і народів ЄС до реальної наддержавності, яка передбачає остаточне управління суверенітетами з єдиного центру.

Розпад соціалістичного табору, припинення існування соціалістичної системи у 1989 р. й остаточний колапс СРСР 1991 р. докорінно переформатували європейський простір і, відповідно, поставили під сумнів адекватність правової основи європейської безпеки, а отже, і її базових принципів. Проте півтора десятиліття безумовного домінування США у 1990-х – на початку 2000-х рр. продовжили її існування як багато в чому декоративної правової конструкції. Нині ця правова основа перестала бути адекватною міжнародній ситуації на континенті й, відповідно, зазнала деградації. Косівський прецедент для виконання одних положень Гельсінкського акту зруйнував інші його положення. Укотре вибухнула міна суперечностей між принципами і верховенства прав людини, і державного суверенітету та невтручання у внутрішні справи. Мораторій на виконання ДЗЗСЄ, проголошений Кремлем наприкінці 2007 р., означав остаточне руйнування й тих норм, які регулювали на європейському просторі суто військові питання.

Щодо французьких реалій сьогодення зазначимо таке. Сучасні концепції національної безпеки Франції обмежуються в цілому двома альтернативами: євроцентризмом і атлантизмом при регіональному лідерстві Французької Республіки. Сучасну модель концепції національної безпеки Франції можна охарактеризувати як модель регіонального лідерства. Однак у наукових колах цієї держави й до сьогодні спостерігається певна плутанина у визначеннях: “політики оборони” і “політики безпеки”*.

Згідно з чинною концепцією французької національної безпеки, Україна не створюватиме для Франції системної і довготривалої загрози, оскільки на даний час наша держава за своїм економічним, військовим, науково-технічним та іншими потенціалами не становить загрози Французькій Республіці. Проте існує реальна загроза зміни статусу держави-партнера на державу-загрозу для Франції за умови вступу України до будь-яких військово-політико-економічних союзів та організацій на чолі з Російською Федерацією.

Виняткову роль у формуванні концепції національної безпеки Франції зіграло ядерне питання. Певним чином, виправдовуючи негативні наслідки ядерності країни, французька дипломатія намагалася подати ядерний потенціал своєї держави як провідний оплот свободи в Європі й пропонувала європейцям ядерний щит на заміну американського. Спираючись на концепцію вирівняльної сили ядерної зброї, суть якої полягала в однакових можливостях супротивників знищити одне одного, генерал де Голль вибудував французьку стратегічну доктрину: розбудова ядерного потенціалу, чим компенсував відносну військову і економічну слабкість держави. Раціональною формою реалізації військової сили в ядерну епоху стає політика стримування, а стратегічною ціллю – морально-психологічний тиск на противника. Концепція стримування замінила реальне використання силової категорії, військово-політичного і дипломатичного засобу.

* 15 липня 2009 р. під час сесії Сенату щодо закону військового планування високої посадовці (Жан-П'єр Chevènement) застерігали проти плутанини між “політикою оборони” і “політикою безпеки”, посилаючись на ст. 15 Конституції, яка офіційно вказує, що Президент Республіки головує у високих радах і комітетах національної оборони, а не в раді внутрішньої оборони та безпеки.

Таким чином, було сформовано своєрідний французький ядерний націоналізм, що спирався на найважливіші зовнішньополітичні настанови П'ятої Республіки: досягнення і зміцнення національної безпеки і незалежності, стабілізація міждержавних відносин, балансування між центрами сили, орієнтація на розрядку. У процесі їх практичної реалізації значно посилювався авторитет Франції у світі. Отже, Франція самостійно гарантує свою безпеку через реалізацію ядерного націоналізму, через ідеологію пуризму – стримування слабким сильного. Ця політика формувалася на таких принципах: 1) врівноважені і роз'єднані сили ядерної зброї; 2) пропорційність стримування; 3) санктуаризація національної теорії ядерної держави [10, с. 80; 11].

Зазначимо, що і Н. Саркозі, і президент Франції Ф. Олланд з багатьох стратегічних і оборонних питань мали схожі позиції. Бачення Ф. Олландом викликів національній безпеці Франції переважно збігалось з положеннями “Білої книги” – доктрини з питань оборони і національної безпеки, затвердженої президентом Н. Саркозі.

Франсуа Олланд підкреслював важливість збереження ядерного потенціалу і відповідної концепції, зобов'язався зберегти і підтримувати повітряну і морську компоненти ядерного стримування Франції. Оприлюднені ним пріоритети підтверджували сказане: покращення якості стратегічного аналізу і космічних можливостей, забезпечення оперативності потреб для розгорнутих сил і зміцнення оборонної виробничої бази Франції на основі співробітництва з європейськими партнерами, переважно з Великою Британією.

Подібних пріоритетів дотримується і новий французький президент Еммануель Макрон.

У ядерних питаннях захищатиметься особлива позиція Франції щодо політики стримування в межах Альянсу: Франція намагатиметься всіляко уникати будь-яких компромісів між ядерним стримуванням і розвитком ПРО в Європі, враховуючи пріоритети лівих, а також нові витратні заходи на високу собівартість системи, непереконаливу ефективність і схему її управління і контролю (тобто приналежність).

Водночас, з огляду на глибоку економічну кризу із дефіцитом державного бюджету як самої Франції, так і всього простору Європейського Союзу, передбачається скорочення або заморожування воєнного бюджету країни* навіть із врахуванням поповнення за рахунок оборонних статей. А повернення Франції до всіх систем безпеки Альянсу вимагає дотримання союзницьких зобов'язань перед НАТО і, зокрема США.

Таким чином, як можна передбачити, схему національної безпеки, що складається з логічної тріади: власна безпека, безпекова складова Європейського Союзу і відносини з НАТО, Франція вибудовуватиме з урахуванням розбудови майбутньої європейської системи захисту, а також французьких інтересів у системі національних пріоритетів держави.

Складна історія, важка відповідальність за все людство, що Франція добровільно взяла на себе, відкритість для всіх і перманентна схильність до революцій, готовність пожертвувати для себе, як для всіх, – все це і сьогодні створює привабливий образ цієї країни. Держави, яка не поступиться суверенітетом заради хвилинного відчуття зверхності й не віддасть пальму геополітичної першості в ненадійні руки. Франція – вічний борець за мир і безпеку, сучасна потужна держава, створила себе сама і допомогла постати іншим.

*Впровадження нової податкової політики шляхом збільшення податків для заможних громадян зазнав фіаско. Президент Франції Ф. Олланд пообіцяв зберегти витрати на оборону на рівні 3,3 % обсягу державного бюджету.

Вагоме слово Франції в європейських справах часто вирішувало долю всього європейського континенту. Континенту, який вона створила.

Список використаних джерел

1. Тюлин И. Г. Процесс формирования и эволюции современных французских теорий международных отношений и концепции внешней политики: автореф. дис. на соискание уч. ст. докт. полит. наук: спец. 23. 00. 02 “Политические институты и процессы”. URL: <http://www.referun.com/n/protsess-formirovaniya-i-evolyutsii-sovremennyh-frantsuzskih-teoriy-mezhdunarodnyh-otnosheniy-i-kontseptsii-vneshney-poli>.
2. Тюлин И. Г. Внешнеполитическая мысль современной Франции. М.: Междунар. отношения, 1988. 182 с.
3. Nuclear Power in France. URL: <http://www.world-nuclear.org/info/inf40.html>.
4. Невзоров А. “Ядерный национализм” по-французски. URL: http://www.apn.ru/?chapter_name=advert&data_id=369&do=vie.
5. Lucien Poirier. URL: http://en.wikipedia.org/wiki/Lucien_Poirier.
6. Pierre Marie Gallois. URL: http://en.wikipedia.org/wiki/Pierre_Marie_Gallois.
7. Коломісць О. В. Концепція національної безпеки Франції як модель “регіонального лідерства”. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Grani/2012_3/30.pdf.
8. Франция готова урегулировать двусторонние отношения с Китаем со стратегической высоты и с точки зрения перспективы – глава МИД Франции. URL: <http://russian.cri.cn/841/2012/07/08/1s434150.htm>.
9. Чекаленко Л. Васильева М. Виклики міграції: досвід Європи // Зовнішні справи. 2012. №1. С. 44-48.
10. Тусков Ж. Міжнародне право: [підручник] / Пер. з франц. К.: АртЕк, 1998. 416 с.
11. Інформація. Оружие Франции URL: <http://kartinamir.ru/frantsiya/orujie-frantsii>.

Людмила Чекаленко

ПОЛИТИКА БЕЗОПАСНОСТИ ФРАНЦУЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

В статье автор анализирует политику безопасности Французской Республики на современном этапе в контексте новейших концепций национальной безопасности. Освещается французская стратегическая доктрина, место Украины как государства-партнера в политике безопасности Франции, позиции французских президентов по данной проблеме.

Ключевые слова: Французская Республика, национальная политика безопасности, евроцентризм, атлантизм, ядерный вопрос, ЕС, НАТО.

Lydmyla Chekalenko

SECURITY POLICY OF THE FRENCH REPUBLIC

In the article the author analyses the security policy of the French Republic at the present stage in the context of the latest concepts of national security. It highlights the French strategic doctrine, the place of Ukraine as a partner state in France's security policy, and the position of the French presidents regarding this problem.

Keywords: French Republic, national security policy, eurocentrism, Atlanticism, nuclear issue, EU, NATO.